

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2021-30-141-153>

УДК 373.3.016:811.161.2

Мартіна Олеся Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методик початкової освіти

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2829-5483>

martina@kpmu.edu.ua

Третяк Наталія Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методик початкової освіти

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7421-7438>

n.tretyak24@gmail.com

Гордійчук Мар'яна Сидорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методик дошкільної освіти

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4263-8104>

2010msg@i.ua

КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти розвитку правильності мовлення, педагогічні та лінгвістичні умови формування мовленнєвої культури та оволодіння мовленнєвими засобами учнів початкових класів; окреслено шляхи і способи покращення їхньої комунікативної діяльності та удосконалення практичної підготовленості вчителя до роботи з дітьми, важливі напрями реалізації завдань мовленнєвої освіти молодших школярів, сутність методичного підходу до мовної освіти учнів та їхнього мовленнєвого розвитку. Проаналізовано останні дослідження і публікації щодо організації комунікативно-мовленнєвої діяльності учнів початкових класів, визначено мету та завдання статті, методи дослідження. У статті окреслено низку питань, присвячених висвітленню в сучасній лінгводидактичній літературі стану дослідження проблеми розвитку культури спілкування молодших школярів, що дає підстави створювати відповідну систему формування культури мовлення, удосконалювати способи і засоби навчання. Організація комунікативно-мовленнєвої діяльності учнів залежить від цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації рідномовної освіти, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів, прийомів, форм і засобів навчання. Основна увага зосереджена на роботі, спрямованій на

формування культури українського мовлення, починаючи з початкової ланки загальноосвітньої школи, оскільки набуті в молодшому шкільному віці лінгвістичні знання та мовленнєві вміння стають підґрунтям комунікативної досконалості та нормативності мовлення.

Для засвоєння мовних знань, для оптимізації розвитку культури спілкування молодших школярів, їхніх комунікативних можливостей у рамках методу спостережень над мовним матеріалом зроблено висновки та описано можливі перспективи подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєва діяльність; культура мовлення; комунікативна компетентність; мовна особистість; мовні засоби; мовленнєві вміння; мовна норма.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена пріоритетними напрямками, визначеними в законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Державному стандарті початкової загальної освіти, Концепції мовної освіти в Україні, Концепції навчання державної мови в школах України щодо підвищення теоретико-методичного рівня навчання української мови в початковій школі. У цьому контексті особливої ваги набуває мета початкової мовної освіти – формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями комунікативно доцільно використовувати мовні засоби в різних сферах і видах мовленнєвої діяльності [8, с. 9].

Формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості – основне завдання сучасної загальноосвітньої школи та один із пріоритетних напрямів лінгводидактики. Належний рівень комунікативної компетентності учнів складається із багатьох чинників – досконалого розвитку їхніх умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися мовними засобами всіх рівнів української мови, семантичної та стилістичної вправності комунікантів, знань усіх складових ситуації спілкування.

Відтак, особливої значущості набуває робота, спрямована на формування культури українського мовлення, починаючи з початкової ланки загальноосвітньої школи, оскільки набуті в молодшому шкільному віці лінгвістичні знання та мовленнєві вміння стають підґрунтям комунікативної досконалості та нормативності мовлення.

Сучасна школа потребує вдосконалення методики та методичного процесу формування комунікативних умінь, оскільки програмні вимоги спрямовано на вдосконалення національної системи освіти, збереження культурної спадщини українського народу, зокрема української мови. Культура мовлення – це проблема, що так чи інакше присутня в усякій національній спільноті і буває предметом публічного обговорення та пильної уваги мовознавців, письменників, загалом людей, небайдужих до можливостей слова і престижу своєї мови. Адже літературна мова в усіх народів відрізняється від розмовної, «народної», і потребує постійного дбайливого догляду, культивування [4, с. 183-185].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти формування мовленнєвої культури школярів відбито в працях сучасних дослідників, зокрема питання мовленнєвої особистості (М. Вашуленко, Є. Голобородько, О. Горошкіна, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Мамчур, Л. Паламар, Г. Сагач, О. Смолинська); взаємодії мови та світу людини, мовної гармонізації свідомості, мови як поліфункційного духовного явища (Н. Арутюнова, Ю. Жадько, В. Жадько, І. Левяш, О. Федик та ін.); мовленнєвої культури в системі культури особистості (Г. Гладіна, М. Львов, Т. Ладиженська, Л. Мацько, Т. Окуневич, В. Соколова, В. Сьоміна, Н. Політова); мовного етикету, національних аспектів мовного етикету (З. Бакум, С. Богдан, Я. Радевич-Винницький, М. Стельмахович, Н. Формановська, Є. Чак та ін.); місця риторико-мовленнєвого компонента в педагогічній діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл різного типу (М. Вашуленко, І. Зязюн, А. Капська, М. Пентилюк, Г. Сагач). Психологічні аспекти зазначеної проблеми представлено в роботах Б. Бадмаєва, М. Жинкіна, О. Леонтьєва, С. Карпова та інших; лінгводидактичні та методичні аспекти відбито в дослідженнях А. Богуш, М. Вашуленка, Л. Варзацької, М. Пентилюк, О. Савченко та інших.

Важливість досліджуваної проблеми пояснюється тим, що добре розвинене мовлення допомагає сприймати довкілля, реалізувати навчальні, пізнавальні й виховні функції освітнього процесу. Від рівня сформованості мовленнєвих умінь залежить успішність осмисленого засвоєння мови та розвитку мовлення в майбутньому. Вироблення в учнів навичок практичного володіння рідною (українською) мовою, вміння правильно будувати висловлювання в усній і письмовій формі – основне завдання, яке постає перед школою.

Однак дослідниками висвітлено питання вдосконалення мовної майстерності тих, хто вже одержав шкільну освіту (студентська молодь, учителі), тоді як систематична робота щодо формування й удосконалення мовленнєвої культури, саме учнів загальноосвітньої школи, зокрема початкової, залишається актуальною і водночас недостатньо розробленою.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є висвітлення основних аспектів комунікативно-мовленнєвої діяльності як оптимізації розвитку культури спілкування молодших школярів, що є основою розвитку і вдосконалення їхньої мовленнєвої культури.

Завданнями статті є: 1) вивчити лінгвістичну, лінгводидактичну та психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження; 2) обґрунтувати, що організація комунікативно-мовленнєвої діяльності – це оптимізація розвитку культури спілкування молодших школярів; 3) визначити оптимізацію розвитку культури спілкування молодших школярів.

3. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODOLOGY

Для реалізації поставлених мети та завдань було використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної, методичної літератури з проблем наукового пошуку; навчально-методичних джерел.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Процеси гуманізації шкільної початкової освіти передбачають створення умов, спрямованих на розкриття й розвиток особистості учня, встановлення взаємозв'язку його індивідуального духовного світу зі світом інших людей, соціуму в цілому. Мова та мовлення є продуктами культури, своєрідною пам'яттю світу, яка концентрує все, що пізнало людство. Людина завжди відчувала величезну потребу в мові як упорядкованій комунікативній системі, що вкрай необхідна для спілкування індивіда з іншими [10, с. 9].

Вивчення мови – особистісна потреба, яка виявляється в соціальній взаємодії, спілкуванні. Успішність спілкування залежить не тільки від бажання мовця вступити в контакт, але й від уміння реалізувати мовленнєвий намір, що залежить від ступеня володіння одиницями мови та вміння вживати їх у конкретних ситуаціях спілкування. Ці умови володіння мовою становлять сутність комунікативної компетентності, яка належить до центральних категорій комунікативної лінгвістики та лінгводидактики.

Актуальні тенденції розвитку методів навчання мови (пошук ефективних методів, орієнтованих на особистісну й культурологічну модель організації освітнього процесу з мови; зосередження особливої уваги на комунікативних методах, методах стимулювання пізнавальної самостійності й навчальної активності учнів; поєднання алгоритмізованих методів організації навчальної діяльності з творчо-розвивальними, ігровими) становлять теоретичну основу модернізації методичної системи навчання української мови й визначають перспективи розвитку змісту і методів формування духовно багаті мовнокомунікативної особистості [5, с. 58-62].

Комунікативна компетентність не обмежується мовленнєвими вміннями, а виявляється як неодмінна складова соціальної, загальнокультурної компетенції людини, а результатом її формування має бути вміння адекватно виділяти комунікативні цілі та стратегії їх досягнення в мовні форми, а також уміння використання норм мовного етикету і соціальної поведінки в ситуаціях міжкультурного спілкування.

Мовленнєвий розвиток учнів – складна багатоаспектна проблема сучасної лінгводидактики, що потребує створення ефективної методики навчання української мови, яка забезпечила б результативність формування мовленнєвих умінь і навичок учнів для активної комунікації в різних життєвих ситуаціях, творчого самовираження [2, с. 9].

Формування мовленнєвих умінь учнів початкових класів становить актуальну проблему сучасної лінгводидактики, оскільки ці вміння є важливим складником підвищення мовленнєвої компетентності молодших школярів. Мовленнєвий розвиток учнів має здійснюватися з урахуванням функціонально-комунікативного та діяльнісного підходів, застосування яких надає можливість організувати мовленнєву діяльність учнів на новому рівні, сприяє формуванню в молодших школярів умінь орієнтуватися в мовленнєвих ситуаціях, свідомо добирати й комунікативно виправдано вживати мовні засоби, удосконалювати висловлювання.

Мовленнєвий розвиток дитини є досить широким поняттям, яке охоплює рівень сформованості звуковимови, його відповідності загальноприйнятим орфоепічним нормам української мови, обсяг словникового запасу і граматичну організацію мовлення. Мовлення учнів розвивається, якщо вони набувають здатності розуміти лексичне і граматичне значення слова, словосполучення, речення, тобто якщо запам'ятовується матеріальна оболонка відповідного мовного знака і правильно співвідноситься з явищем позамовної реальності [8, с. 50]. За умови правильних методичних підходів, належної організації і навчально-методичного процесу навчання рідної мови в початкових класах в учнів успішно формуються вміння слухати і розуміти почуте, висловлюватися, вступати в діалог і полілог [8, с. 29].

Сучасна школа потребує вдосконалення методики та методичного процесу формування комунікативних умінь, оскільки сучасні програмні вимоги спрямовано на вдосконалення національної системи освіти, збереження культурної спадщини українського народу, зокрема української мови. Особливої значущості набуває своєчасно організована робота щодо формування комунікативних умінь, яка є міцним підґрунтям для подальшого успішного навчання читання і письма дітей у школі.

Виходячи з того, що мовлення – це діяльність, яка передбачає використання мови з метою спілкування, пізнання, впливу на інших людей, основна увага повинна приділятися мовленнєвій діяльності як в усній, так і в писемній формі; цілеспрямовано вдосконалювати граматику мовлення учнів, учити їх сприймати й розуміти чуже мовлення, а також будувати висловлювання (тексти) у відповідності з нормами мови [3, с. 62].

Формування умінь і навичок молодших школярів будувати зв'язні висловлювання усної й писемної форм пов'язане також із практичним набуттям комунікативних якостей мовлення. Теоретичною основою набуття цих якостей слугують відомості з культури мовлення.

Поняття «культура мовлення» має кілька семантичних аспектів: вчення про сукупність і систему комунікативних якостей мовлення; упорядкована система нормативних мовленнєвих засобів, які оптимально виражають зміст мовлення й задовольняють потреби в спілкуванні. Існує й інший аспект визначення цього поняття – методичний: культура мовлення учнів – це володіння нормами усної і писемної літературної мови (орфоепія, орфографія, слововживання, морфологія, синтаксис), а також умінь використовувати виразові засоби мови залежно від мети висловлювання, комунікативної доцільності, умов спілкування [11, с. 90].

Для підвищення культури усного й писемного мовлення важливим є засвоєння лексичних, морфологічних, синтаксичних і словотворчих норм. У молодших школярів розвивається уявлення про те, що лексичні норми регулюють слововживання – не допускають порушення традиційно закріпленої співвіднесеності назви з певним предметом, явищем реальної дійсності; морфологічні норми передбачають правильне вживання граматичних форм слова; синтаксичні норми вимагають дотримання правил побудови словосполучень, речень; словотворчі норми не допускають використання в текстах слів, структура яких порушує принцип сполучуваності морфем.

Опанування молодшими школярами норм літературної мови, співвідносних з виучуваними рівнями мовної системи розглядаємо в тісному взаємозв'язку з засвоєнням стилістичних засобів. Формування навичок нормативного використання літературної мови, вмінь користуватися мовностилістичними засобами з урахуванням умов і завдань комунікації – необхідна умова підвищення культури усного й писемного мовлення молодших школярів.

Провідною функцією мови є комунікативна, суть якої полягає в тому, що мова використовується для інформаційного зв'язку між членами суспільства. Їй підпорядковуються всі інші функції. Комунікація – це форма зв'язку, процес повідомлення інформації, акт спілкування між двома і більше людьми, обмін думками, відомостями, ідеями; специфічна форма взаємодії у процесі їхньої пізнавально-побутової і трудової діяльності [1, с. 39].

Мета комунікативної спрямованості формування культури спілкування – забезпечити оволодіння дітьми культурою мовлення. Структурною одиницею спілкування вчені вважають діяльнісний акт породження мовленнєвого висловлювання (Л. Виготський, О. Леонт'єв, А. Маркова), що охоплює низку етапів, а саме:

- 1) мотивацію і первинну орієнтацію в проблемній ситуації;
- 2) мовленнєву інтенцію (намір): виокремлення комунікативного завдання, орієнтування в умовах цього завдання;
- 3) внутрішнє програмування мовленнєвої дії;
- 4) реалізацію внутрішньої програми: семантичну, граматичну, акустико-артикуляційну і моторну реалізацію програми [4, с. 33].

Реалізацію умови комунікативної спрямованості навчання можна пов'язати з такою організацією освітнього процесу, яка моделюватиме процес спілкування, тобто зі створенням на уроках умов для мовленнєвого спілкування, включенням засвоєння культури мовлення до діяльності мовленнєвого спілкування, з практичною спрямованістю навчання.

Комунікативна спрямованість формування культури спілкування полягає у виділенні навчальної одиниці побудови самостійного мовленнєвого висловлювання. Це означає, що методи, які використовувалися для цього, орієнтовані не на засвоєння ізольованих мовних одиниць, а на формування цілісної інтегрованої мовленнєвої дії, що має свою мотивацію, комунікативну мету й обслуговується складним комплексом мовленнєвих навичок, комунікативно-мовленнєвих умінь. Навчання культури мови потребує добору методів і прийомів, співвідносних із комунікативною метою. Провідними серед них є: комунікативні доручення, розмови, бесіди, проблемні ситуації, ігрові мовленнєві ситуації, словесні дидактичні ігри, ігровий тренінг спілкування, сеанси активізувального спілкування [10, с. 23].

Реалізація мовленнєвої мети навчання передбачає не лише знання мовних засобів, необхідних і достатніх для спілкування, а й автоматизоване їх використання в актах комунікації. У зв'язку з цим важливе значення для методики має розмежування одиниць мови та мовлення, без чого неможливо побудувати ефективний процес оволодіння мовленням. Подальша конкретизація мети навчання рідної мови спирається на усвідомлення взаємодії понять «мова» – «мовлення», адже між ними існує нерозривний зв'язок: мовлення неможливе без мови, а мова реалізується лише в мовленні [7, с. 47].

За Л. Скуратівським кінцева мета навчання української мови – мовленнєвий розвиток учнів, тому система уроків, що передбачає опрацювання лінгвістичної теми, має узгоджуватися з метою. Розвинуте мовлення є головним критерієм їх ефективності. Але, незважаючи на аксіоматичність наведеної тези, яка загалом ніким не заперечується, у теорії і практиці навчання недостатньо прослідковується зв'язок між вивченням певного аспекту шкільного курсу української мови та його основним освітнім завданням, хоч в останні роки є певні зрушення [5, с. 19]. Критично оцінюючи традиційну систему навчання рідної мови молодших школярів, М. Вашуленко одним із її недоліків називає брак функціональної спрямованості знань. Шкільна граматики, вважає вчений, на відміну від традиційної, суто описової, покликана стати функціональною, що сприятиме усвідомленню ролі виучуваних мовних явищ і засобів у досягненні комунікативної мети [1, с. 13-14].

Л. Скуратівський дійшов висновку, що мовленнєвий розвиток можна розглядати і характеризувати в процесуальному аспекті і як результат цього процесу. Мовленнєвий розвиток як процес – це система інформаційних, дидактичних, виховних засобів, що спрямовані на: а) виявлення й розвиток психофізіологічних задатків особистості: пам'яті, мислення, уяви, артикуляційної виразності; б) засвоєння мовної системи, мовного етикету, збагачення мовлення лексико-фразеологічними, граматичними, стилістичними засобами; в) оволодіння учнями вміннями вчитися опрацьовувати, запам'ятовувати і використовувати інформацію у процесі підготовки власних висловлювань; г) формування в школярів цілісної відкритої оптимістичної картини світу. Мовленнєвий розвиток як результат – це система психофізіологічних, мовленнєвих, когнітивних, креативних, світоглядних, духовних якостей особистості, що забезпечують певний рівень змістовності, суспільної значущості і цінності, виразності, мовної довершеності, комунікативної доцільності висловлювання [5, с. 28].

Важливим етапом удосконалення методики розвитку мовлення учнів було введення уроків зв'язного мовлення, на яких проводилася систематична цілеспрямована робота з формування мовленнєвих умінь учнів. Однак періодичність проведення таких уроків не могла забезпечити повну реалізацію завдань мовленнєвого розвитку учнів. Комунікативно-мовленнєвим умінням слід приділяти увагу не лише на спеціальних уроках розвитку зв'язного мовлення, а й на кожному уроці навчання мови. Цей процес може бути успішним лише за умови систематичної і цілеспрямованої роботи, що передбачає активну мовленнєву діяльність учнів на основі різних видів вправ, які сприяли б оволодінню мовними нормами, а також уміннями висловлювати власні думки відповідно до комунікативного завдання.

Виконання мовних і мовленнєвих завдань має навчати оцінювати й добирати мовні засоби не ізольовано, а в контексті створюваного чи аналізованого висловлювання. Завдяки цьому не тільки збагачується словник і граматична структура мовлення учнів, а й виробляється механізм добору лексичних, граматичних, інтонаційних засобів з урахуванням умов і завдань спілкування [6, с. 7].

Мовленнєвій діяльності на уроці української мови вчитель має відводити більше половини часу, доцільно поєднуючи розвиток *мовних, мовленнєвих та мовленнєво-комунікативних* умінь учнів. *Мовні вміння* необхідно спрямовувати на формування базових лінгвістичних понять, засвоєння норм літературної вимови, оволодіння

вміннями логічного мислення [3, с. 57]. Уміння будувати різні типи речень є основою розвитку зв'язного мовлення учнів. Речення передає думку учня, в ньому реалізуються вміння дібрати точне слово, утворити потрібну форму, скласти словосполучення. Молодші школярі використовують у мовленні різні синтаксичні конструкції, якими вони оволоділи практично, наслідуючи зразки мовлення дорослих. Завдання шкільного навчання – формувати в учнів уміння будувати речення відповідно до законів синтаксису, літературної норми, урізноманітнювати їх структуру, навчати школярів удосконалювати речення, домагаючись їх точності та виразності. Реалізація цих завдань здійснюється за допомогою системи вправ [6, с. 17].

Кінцевим результатом навчання рідної мови і розвитку мовленнєвого спілкування є формування в учнів комунікативної компетенції, тобто комплексного застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватись у ситуації спілкування, ініціативність спілкування [8, с. 83].

Окреслимо коло комунікативно-мовленнєвих умінь, які пов'язані з видами усної мовленнєвої діяльності: адекватно сприймати і розуміти мовленнєве висловлювання (запитання, повідомлення, пояснення, інструкція, текст художнього твору, пізнавальна розповідь тощо); оцінювати і відтворювати сприйняту на слух інформацію; цілеспрямовано і різнобічно використовувати мовлення в міжособистісній взаємодії з людьми різного віку і статусу (діалогічне мовлення) із дотриманням норм мовленнєвого етикету; визначати тему висловлювання та чітко дотримуватися її меж; планувати, готувати, будувати повноцінні в комунікативному відношенні усні висловлювання, які відображають знання учнів про предмет розмови, їхні думки, почуття, наміри, власне ставлення; реалізувати задум у процесі комунікативно-мовленнєвої діяльності; використовувати найбільш вагомий факти й докази для розкриття теми та основної думки; будувати висловлювання логічно і послідовно, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами та явищами, робити необхідні узагальнення і висновки; обирати тип і стиль мовлення залежно від мети і ситуації спілкування; комунікативно виправдано добирати і доцільно використовувати вербальні і невербальні засоби спілкування відповідно до типу, стилю, жанру висловлювання; створювати власні тексти; удосконалювати власне і чуже висловлювання; контролювати результати власної комунікативно-мовленнєвої діяльності [9, с. 67].

Формування комунікативно-мовленнєвих умінь – це процес становлення і формування мовленнєвої особистості в процесі взаємодії, комунікації і спілкування її з іншими мовцями в різних мовленнєво-комунікативних ситуаціях; участь мовця в різних видах мовленнєвої діяльності, які спрямовані на реалізацію завдань навчання, пізнання, спілкування. Особливість цього процесу полягає в тому, що комунікативно-мовленнєва діяльність молодших школярів є їхньою власною діяльністю, яка породжується потребами і запитамі дітей цього вікового періоду. Тому формування й удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь має відбуватися в реальному спілкуванні учнів із дорослими й однолітками. З огляду на це важливо дбати про те, щоб комунікативно-мовленнєва діяльність учнів була внутрішньо і ситуативно вмотивованою. За цієї умови учні природно оволодіватимуть способами комунікативної взаємодії з дорослими й

однolitками, здатністю сприймати, розуміти, планувати, породжувати і контролювати власне мовлення. У доборі методів, прийомів і форм навчання для формування комунікативно-мовленнєвих умінь необхідно враховувати мету, зміст, етап навчання, вікові й індивідуальні особливості учнів, їхній рівень мовленнєвого розвитку, пізнавальні потреби, інтереси, прагнення. Найбільш сприятливими для формування комунікативно-мовленнєвих умінь є такі методи й організаційні форми: система вправ і завдань; бесіда; дискусія; рольова гра; парна або групова робота; проекти; керовані або самостійні дослідження тощо. Учителеві, який поставив мету формувати комунікативно-мовленнєві вміння учнів, важливо чітко виокремити, які основні форми навчальної комунікації доцільно використовувати на уроці [4, с. 37].

Виховання культури спілкування школярів неможливе без формування в них точності й відповідальності. Ці якості характеризують культурну, ввічливу людину, яка вміє берегти свій і чужий час, не кидати слів і обіцянок на вітер, не підводити своєю неточністю або безвідповідальністю себе й товаришів. Точність і відповідальність необхідні в усьому: в роботі й навчанні, у виконанні громадських доручень та домашніх обов'язків.

Культура спілкування молодших школярів – це інтегроване поняття, що містить соціально-моральні норми поведінки і культури мовлення. Структура культури мовленнєвого спілкування молодшого школяра складається з правильності мовлення, комунікативної доцільності та інших ознак мовлення (точності, виразності), що реалізуються в мовних і немовних засобах спілкування та формулах мовленнєвого етикету [10, с. 58].

Поза, рухи, жести та міміка можуть свідчити про вихованість, внутрішню дисциплінованість, коректність або, навпаки, про розв'язність, розхлябаність, відсутність культури особистості. Крім того, жести, міміка, хода відіграють значну роль у зовнішній привабливості особи. Як правило, людину прикрашає зібраність, яка відчувається в манері триматися, привітний, усміхнений вираз обличчя. Нерідко образливими, непристойними можуть бути не тільки слова, а й жести та міміка. Тому виховання культури спілкування передбачає формування культури жестів і рухів, роз'яснення того, які рухи, пози, жести, міміка вважаються непристойними, некрасивими [7, с. 41].

У початковій школі формування культури спілкування здійснюється у процесі вивчення всіх розділів мовного курсу шляхом збагачення, уточнення й активізації словникового запасу школярів, формування вміння правильно наголошувати слова під час вимови, поєднувати їх одне з одним, дотримуватися нормативних граматичних форм, доречно вживати виражальні засоби мови, формули мовленнєвого етикету [9, с. 23].

Вербальна комунікація використовує знакову систему мови як найбільш універсальний засіб людського спілкування, який забезпечує змістовний аспект взаємодії і взаєморозуміння в процесі спільної діяльності.

Ефективність формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів залежить від оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій, систематичного і цілеспрямованого застосування дидактичних методів, прийомів, форм і засобів, які підвищують його результативність [4, с. 26].

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Проблема культури спілкування учнів початкової школи, виховання їх як особистостей не може бути розв'язана без урахування норм літературної мови, мовленнєвого етикету, що відіграють значну роль в оцінюванні ситуацій з вербальною та невербальною комунікацією. Рівень виховання, культури учня виявляється в манері говорити, умінні висловлювати думку, уважно слухати співрозмовника, володіти силою голосу та інтонацією, у багатстві мовленнєвого етикету.

Отже, важливим і визначальним в організації роботи над формуванням комунікативно-мовленнєвих умінь є мотиваційне забезпечення освітнього процесу, індивідуалізація і диференціація навчання, використання міжпредметних зв'язків, комплексний підхід до формування комунікативно-мовленнєвих умінь; практична мовленнєва спрямованість освітнього процесу. Формування культури спілкування молодших школярів становить цілісний упорядкований процес, який характеризують зміст, принципи, засоби, методи і прийоми навчання. Це органічне поєднання системи стилістичної роботи з вивченням лексики, морфології й синтаксису, комплексний підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок.

Перспективою подальших досліджень є розроблення та апробація ефективних методик і технологій формування комунікативної компетентності учнів початкових класів.

6. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи, Київ: Видавничий дім «Освіта», 2012, 392.
2. Донская, Т.К., 1983. Коммуникативная перспектива в преподавании грамматики в школе. *Преемственность и перспективность у развитии речи школьников. Межвузовский сборник научных трудов*, Луганск, 78–87.
3. Програми для середньої загальноосвітньої школи: 1–4 класи. Київ, 2016. 7–59.
4. Каліш, В.А., 1995. Функціонально-комунікативний підхід до слова в мовній освіті вчителів початкових класів: *Дис. канд. пед. наук: 13.00.02*, Київ, 256.
5. Вашуленко, М. С., 2012. Авторська концепція підручників з української мови нового покоління для початкової школи. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*, Київ: Педагогічна думка, 12, 50–56.
6. Вашуленко, М.С., 1992. Теорія і практика навчання української мови в 4-річній початковій школі. *Автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.02*, Київ, 13–14.
7. Чупріна, О.В., 2018. Методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія», 2 (8)*, 170 –173.
8. Баранник, Н.О., 2012. Функціонально-стилістичний підхід до вивчення граматики – запорука розвитку мовленнєвих умінь студентів. *Наукові записки кафедри педагогіки, 28 (1)*, 23–30.

9. Мамчур, Л.І., 2012. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи: *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук зі спец. 13.00.02.*, Херсон, 45.
10. Кучеренко, І.А., 2012. Лінгводидактичні принципи організації сучасного уроку української мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна», 31*, 182–185.
11. Пентиліук, М.І., 1997. Основні аспекти навчання рідної мови. *Початкова школа, 4*, 10–12.

FUNCTIONAL AND STYLISTIC APPROACH TO THE STUDY OF GRAMMAR AS A GUARANTEE OF THE DEVELOPMENT OF SPEECH SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Olesia V. Martina,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of
Department of Theory and Methods of Primary Education
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University
Kamyanets-Podilsky, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2829-5483>
martina@kpnu.edu.ua

Natalia V. Tretiak,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of
Department of Theory and Methods of Primary Education
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University
Kamyanets-Podilsky, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7421-7438>
n.tretyak24@gmail.com

Marianna S. Hordiichuk,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor of
Department of Theory and Methods of Primary Education
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University
Kamyanets-Podilsky, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4263-8104>
2010msg@i.ua

Abstract. The article considers the main aspects of the development of correct speech, pedagogical and linguistic conditions for the formation of speech culture and mastery of speech tools of primary school students; outlines ways and means to improve their communicative activity and enhance the practical readiness of teachers to work with children, important areas of speech education of primary school children, the essence of the methodological approach to language education of students and their speech development. The latest research and publications on the organization of communicative and speech activities of primary school students are analyzed, the

purpose and objectives of the article, research methods are determined. The article outlines a number of issues reviewing the state of research of the problem of development of communication culture of junior schoolchildren, which gives grounds to create an appropriate system for the formation of speech culture, to improve the methods and means of learning. The organization of communicative and speech activities of students depends on the purposeful search for ways to improve the organization of native language education, conscious design of learning content based on the optimal combination of traditional and innovative pedagogical technologies, didactic methods, techniques, forms and means of learning. The main focus is on the work aimed at forming the culture of Ukrainian speech, starting from the primary level of secondary school, as acquired in early school age linguistic knowledge and speech skills become the basis of communicative perfection and normative speech.

In order to master language knowledge, to optimize the development of communication culture of junior schoolchildren, their communicative capabilities within the method of observation of language material, conclusions are made and possible prospects for further research in this area are described.

Keywords: communicative-speech activity; speech culture; communicative competence; linguistic personality; language tools; speech skills; communication; language norm.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z navchanniam ukrainskoiu movoiu. 1–4 klasy, 2012 [Education programs for comprehensive educational establishments with the Ukrainian language of teaching. 1-4 grades.], Kyiv: Vydavnychi dim "Osvita", 392.
2. Donskaia, T.K., 1983. Kommunikativnaia perspektiva v prepodavanii grammatiki v shkole [The communicative perspective of teaching grammar in school]. *Preemstvennost i perspektivnost v razvitii rechi shkolnikov. Mezhvuzovskiy sbornik nauchnykh trudov*, Luhansk, 78–87.
3. Prohramy dlia serednoi zahalnoosvitnoi shkoly: 1–4 klasy, 2016 [Programs for comprehensive educational establishments. 1-4 grades], Kyiv, 7–59.
4. Kalish, V.A., 1995. Funktsionalno-komunikativnyi pidkhid do slova u movnii osviti vchyteliv pochatkovykh klasiv [The functional-and-communicative approach to a word in linguistic education of primary school teachers]: *Dys. kand. ped. nauk: 13.00.02*, Kyiv, 256.
5. Vashulenko, M. S., 2012. Avtorska kontseptsiiia pidruchnykiv z ukrainskoi movy novoho pokolinnia dlia pochatkovoi shkoly [Author's concept of textbooks of a new generation for the Ukrainian language acquisition for primary school]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats*, Kyiv: Pedahohichna dumka, 12, 50–56.
6. Vashulenko, M.S., 1992. Teoriia i praktyka navchannia ukrainskoi movy v 4-richnii pochatkovii shkoli [Theory and practice of the Ukrainian language acquisition in a four-year primary school]. *Avtoref. dys. dokt. ped. nauk: 13.00.02*, Kyiv, 13–14.

7. Chuprina, O.V., 2018. Metody rozvytku zviaznoho movlennia na urokakh ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli [Methods of development of connected speech in the Ukrainian language lessons in primary school], *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Pedahohika ta psykholohiia"*, 2 (8), 170 –173.
8. Barannyk, N.O., 2012. Funktsionalno-stylistychnyi pidkhid do vyvchennia hramatyky – zaporuka rozvytku movlennievvykh umin studentiv [The functional-and-stylistic approach to grammar acquisition is a guarantee of the development of speech skills of students]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*, 28 (1), 23–30.
9. Mamchur, L.I., 2012. Perspektyvnist i nastupnist u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Perspectives and sustainability in forming the communicative competence of the basic school]: *avtoref. dys. Na zdobuttia nauk. Stupenia doktora ped. nauk zi spets. 13.00.02, Kherson*, 45.
10. Kucherenko, I.A., 2012. Linhvodydaktychni pryntsypy orhanizatsii suchasnoho uroku ukrainskoi movy [Linguodidactic principles of the arrangement of a modern Ukrainian lesson], *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia "Filolohichna"*, 31, 182–185.
11. Pentyliuk, M.I., 1997. Osnovni aspekty navchannia ridnoi movy [Basic aspects of teaching the native language], *Pochatkova shkola*, 4, 10–12.